

Освітнянські аспекти філософії серця в педагогічній діяльності Василя Сухомлинського

Освітнянський аспект філософії серця розглядається як основний в педагогічній діяльності і творчості Василя Олександровича Сухомлинського, як умова виховання та формування особистості.

Ключові слова: філософія освіти, філософія серця, віра, розум, виховання та формування особистості.

Навряд чи можна говорити про Василя Сухомлинського як про філософа, але філософські грані процесу навчання й виховання в педагогічній спадщині вчителя сьогодні стають об'єктом цілих наукових досліджень. Слід зазначити, що Василь Олександрович розвив «філософію» своїх попередників, вчених філософів-педагогів, і, перш за все – Памфіла Юркевича і Григорія Сковороду.

Ми сходимося на думці, що, скажімо, ідеї Григорія Сковороди стали осердям педагогічного вчення Василя Олександровича. Візьмімо для прикладу думку Григорія Савовича, що людина – не тілесний вигляд, але «серце як невичерпний скарб мислення таїн» [1, с.348]. На філософських творах Сковороди, насичених діалогічністю, проникливим відображенням боротьби добра і зла, радості й смутку, краси та потворності й формувалися філософські погляди павлівського мислителя. Серце – в старослов'янській мові вживалося у значенні центр, осередок чогось, наприклад життя. В святому Писанні – осередок духовного життя, розташований у людському серці згідно уявлень стародавніх людей, те, що в наш час більше пов'язується з мозком. Поняття «філософії серця» використовувалося в староруській православній філософії з часів Київської Русі, філософія серця займає важливе місце й у працях сучасних українських педагогів, таких як Василь Олександрович Сухомлинський (1918-1970). Неспроста одна з найвідоміших і найпопулярніший на сьогоднішній день є книжка «Серце відаю дітям», де зустрічаємо такі філософсько-гуманістичні рядки: «Я зрозумів: щоб стати справжнім вихователем дітей, треба віддати їм своє серце» [2, с.7].

Філософія серця – поняття в філософії, започатковане українським філософом із Кіровоградщини Дмитром Івановичем Чижевським (1894–1977). Аналізуючи творчу спадщину Григорія Сковороди як типового представника національної традиції, Д.Чижевський сформулював поняття «філософія серця», яка є «характеристична для української думки»: «Г.Сковорода протиставляє серце «нове» і «старе», «зогріте» і «старе», «чисте» і «попільне», «чисте, світле і божественне», «царське», «мирне»

і «зруйноване» та «вбите», «нечисте», «плотське, скитське та звірине» [3, с.67]. Чисте серце скріпляється в людині не без боротьби. Ця боротьба і є завданням етичного чину людини, щоб «блаженний ранок у серці світити почав». «Труп наш сидить та спить, а серце наше тече. Переходить від трупа до Бога, від шаленого до премудрого. Злітає, як голубиця Нова, над потопами водами усіх стихій: най почіє на холмах Вічності». «Серце, яке очищується від підлих світських гадок, що занепокоюють душу, починає бачити захований в ньому скарб свого щастя, відчуває, наче після хвороби, бажання своєї їжі. І очищене «чисте» серце «не боїться ані блискавки, ані грому. Воно є Боже, а Бог є йому свій. Воно йому, а Він йому є приятель». Воно Богу «жертвою, а він йому». «Є двоє і є єдино». «О, серце чисте! Ти новий вік, вічна весна, благовидне небо, обітована земля, рай умний, радість, тиша, спокій Божий, субота та великий день Великодня» [4, с.69].

Питання «філософії серця», підняті Г.Сковородою, справили значний вплив на розвиток суспільно-політичної та філософської думки України, виражають духовну сутність народу та співзвучні національному духові. В.Сухомлинський був першим серед освітан нашої держави, хто ввів у науково-педагогічний обіг поняття «душа», «краса», «любов» і розвив поняття «філософія серця» своїх попередників, реалізуючи ідею в педагогічній практиці своєї школи. Він повністю поділяв переконання Г.Сковороди: для того, щоб серце в процесі виховання зберегло «здоров'я і світло», той, хто вчить і виховує, повинен бути не стільки вчителем, скільки моральною особистістю. В.Сухомлинський зазначав: «...дбаючи про досконалість кожної грані, сторони, риси людини, вихователь одночасно не випускає з поля зору ту обставину, що гармонія всіх людських граней, сторін, рис визначається чимось провідним, основним... Провідним, визначальним компонентом цієї гармонії є моральність» [5, с.72]. У своїх всесвітньо відомих педагогічних працях Василь Олександрович поглиблює і розширює проблему духовного та морального виховання молоді, зокрема, у книжках «Серце відаю дітям» (1968), «Народження громадянина» (1970), «Методика виховання колективу» (1971), «Розмова з молодим директором школи» (1973), «Сто порад учителям» (1984) та інших.

Отже, на думку педагога Сухомлинського, серце є стержнем душевного і духовного життя і діяльності вчителя. Так, саме у серці вчителя зачинається, зароджується й формується рішучість до позитивних вчинків, у ньому виникають різноманітні наміри та бажання (звичайно – позитивні!), серце є джерело волі та жадань освітянина по вихованню підростаючого покоління.

В.Сухомлинський вчив своїх колег звертати увагу учнів на внутрішній стан душі людей, підтримувати їх у важку хвилину. А ще – завжди чинив по-людськи, йому був неприємний крайній індивідуалізм, коли особисті інтереси забезпечуються за рахунок обмеження інтересів інших людей. Спонукальними механізмами такого розуміння учнів, які серцем відчувають професійний рівень, внутрішній моральних та духовний світ вчителя, його налаштованість передати школярам свої знання, на думку Володимира Олександровича є: особистість педагога, який не тільки навчає доброму, розумному та вічному, а й утверджує його в світогляді учнів своїми власними вчинками; піклування про високі стандарти людської гідності школярів, усвідомлення ними важливості свого «я» у цьому світі, суспільному житті держави; діяльнісна спрямованість здобутих знань за час навчально-виховного процесу в конструктивне русло.

Ці вчинки та ідеї В.Сухомлинського особливо враховуються сьогодні в дошкільній і початковій освіті, зокрема, при розробці уроків етики

для школярів. Адже наші діти вже самі вибирають цінності, а їхній вибір залежить від того, що ми заклали в них у дитинстві. І, навіть, якщо вони помиляються, ми повинні пам'ятати, що виховувати можна лише через любов – така позиція педагога-гуманіста В.Сухомлинського. «Від того, стверджував Василь Олександрович, – наскільки забарвлені емоційно пізнавані в роки отрочтва ідеї, принципи, наскільки широке коло фактів охоплює людина своїм мисленням поглядом, наскільки органічно зливаються, поєднуються емоційна і моральна оцінки навколишнього світу... залежить...сердечність особистого ставлення до людини й колективу, до болей і радощей інших людей» [6,с.501].

Серце вчителя, на думку В.Сухомлинського, це сердешне джерело добродійної енергії, яка розділяється на тисячі напрямків, форм і методів, коли він заходить до школи, проводить урок, захід чи дитячу гру. Педагог вважав, що виявом прекрасного в людині було і залишається добро. Бо краса й добро властиві кожній людині від природи. Вони найдоступніші, як вода й повітря. Для мислячого вчителя учень – мікрокосмос. Пізнаючи учня, вчитель пізнає себе, розкриває сутність, внутрішній світ особистості, пропускаячи через серце його дії та розмірковування. Не страх і почуття вини, а любов і ствердження власних сил, моральність вчинків, сердешна відповідальність мають лежати в основі педагогічного процесу, вважав Василь Сухомлинський: «...жодній людині не закрита дорога до вершин, тут справжня і безмежна рівність, тут кожен може бути великим і неповторним» [7,с.73]. Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід до учня сприяв утвердженню віри дитини у власні сили.

Отже, квінтесенцією педагогічного успіху В.Сухомлинського є «філософія серця» – оригінальна філософська система, яка ґрунтується на вченні про «серце» як символ внутрішнього світу людських переживань. У праці «Серце віддаю дітям» педагог стверджує, що мислення не вичерпує всієї повноти духовного життя. Людина пізнає навколишній світ за допомогою розуму, а пізнати красу й таємничість світу можна тільки серцем як центром усіх «пізнавальних дій». Педагогіка В.Сухомлинського – це педагогіка серця, дитиноцентризму і толерантності, в основі якої – необхідність удосконалити філософію освіти, навчання всебічного виховання школяра. Тому у своїх педагогічних міркуваннях Василь Олександрович значну увагу приділяє гуманній взаємодії вчителя та учнів як найважливішій складовій педагогічній майстерності і творчості: «...пізнання дитиною світу починається з пізнання людини, а людина відкривається перед дитиною в образі матері, батька і вчителя», – зазначає В.Сухомлинський у книзі «Як виховати справжню людину» [8,с.147].

Моє глибоке переконання: духовність у школі чітко відбивається через духовність учителя. Для того, щоб діти духовно розвивались, у школі має бути відповідне середовище. А воно створюється кожну хвилину всіма вчителями, на кожному уроці. По-перше, через те, що кожний педагог може дати кожній дитині духовне задоволення своїм предметом. І мудрі вчителі чудово вміють відчувати, на якому рівні опанування предмета кожна дитина відчує це задоволення, тож індивідуально підходять до дітей. На жаль, система освіти вимагає однакового рівня для всіх. А система підготовки вчителів не орієнтує їх на індивідуальну роботу, на творчу самореалізацію в кожній дитині одноосібно.

Якщо вчитель ставиться до учня з розумінням і любов'ю, то учень прагне заслужити любов і повагу. Такий підхід до учня сприяв утвердженню віри дитини у власні сили. «З дитинства треба бути від ранку до

ночі, – писав В.Сухомлинський до письменника Григорія Мединського. – і в неділю треба бути з ними. Але для мене це не тягар. Ви знаєте, ось зараз вечір, а мені хочеться, щоб швидше прийшов ранок і щоб задзвеніли знову їхні голоси» Тому й зустрічав їх на ганку школи» [9,с.148]. З цього приводу Василь Олександрович писав, що діти – це наймудріші філософи і найчутливіші психологи. Виховання, стверджує В.Сухомлинський, реалізує односторонній підхід, коли не розрізняє вчинку і його моральну цінність. Моральність – це закон, заповідь, серцевина життєвого успіху особистості, але при умові, що вона – не байдужа й здатна до позитивного вчинку. Про це Василь Олександрович наставляє й сина: «Одержав твого листа з колгоспу, куди тебе відправили з студентами. Не спав усю ніч. Добре, що тебе тривожать факти безгосподарності. «В колгоспі хороший сад, але вже десять тонн яблук з'їли свині, гектарів три помідорів, пишеш ти, лишилися незібраними, і голова колгоспу наказав трактористам переорати весь лан, щоб і слідів не лишилося». Ти пишеш: «Коли я вранці побачив велику ділянку переораною, у мене ледь серце не вирвалося з грудей». А потім що? Що, врешті, відбулося з твоїм серцем? Воно заспокоїлося і тепер б'ється рівенько? І ні в кого із твоїх товаришів-студентів теж серце не вирвалося з грудей? Погано. Дуже погано. Ви подавили в собі голос совісті, найблагородніші порухи душі – дуже небезпечна справа. Треба ж діяти! Людина без переконань – ганчірка» [10,с.6]. Згідно з педагогічним і громадянським трактуванням В.Сухомлинського реакції свого сина на безгосподарський вчинок голови колгоспу, то, як бачимо з тексту листа, в основі морального сумління є серце, воно – осердя всього духовного, душевного і, можна сказати, й патріотичного та морального життя особистості, витоки всього доброго і злого. Педагог справедливо зазначає взаємозв'язок дії та баченого із станом серця, його реакцією на погані вчинки, від яких, на його думку, в духовно багатій особистості, образно кажучи, «серце мало вирватися з грудей».

В.Сухомлинський свідомо вбачав безсумнівний зв'язок оточуючого середовища особистості з її головним мозком, із душевним станом людини, биттям серця, її реакцією на вчинок, почування та його здатністю до рішучих дій, або спокійне сприйняття баченого. Таким чином, байдуже споглядання сина і його товаришів на негативний вчинок керівника господарства викликало в педагога взривну реакцію та нерозуміння їх громадянської позиції, так важливої для морально-здорового серця як енергії ритмічного биття. Бо, на думку Василя Олександровича, доволі широкий світ, природа, як система життєвих, сповнених краси явищ, існує і відкривається для особистості передусім для добродійного серця, а звідси вже до розуміючого мислення. У небайдужому серці формується джерело позитивних дій особистості, але які залежать від зовнішніх вражень, тому ми маємо й розрізняти їх дві сторони – глибоке знання зовнішній предметів і явищ та душевний стан особистості, обумовлений цими знаннями.

Безперечно, серце передусім щодо самого розуму в пізнанні істини, і ми нерідко переживаємо це, особливо у хвилини великих труднощів та потрясінь, коли немає часу на силогізми, а треба віддатися безпосередньому потягу серця, як певному морально-духовному наставникові й здійснити вчинок. Лише коли істина вціляє, тобто – потрапляє на серце як благодатне зерно на врожайний ґрунт, ця істина стає нашим надбанням і переконанням, нашим внутрішнім скарбом і сигналом до дії. Лише за нього, а не за абстрактну істину стає особистість на боротьбу з негараздами та поганими вчинками, тому що лише для небайдужого серця можливі подвиг і благочестивий вчинок. «Кожен день, кожну годину, – писав у

своїх роздумах В.Сухомлинський, – я пробуджую в дітях людяність – найтоншу здатність відчувати поруч із собою складні порухи чужого серця, чужої душі... І ніхто не примусить мене відмовитись від істини: головним предметом у школі має бути людинознавство» [11,с.11].

Поважати, та більше того, любити інших можна лише тоді, коли любиш себе. Істина, яка існує й діє, незалежно від того приймаємо її ми чи ні. Тому маємо говорити, маємо більше слухати знайомих людей, щоб виносити кожному для себе особисто найголовніші знання щодо принципів людського співіснування. Так, нації (тут маю на увазі українську, бо найбільша любов моя і найгостріший біль, за Василем Олександровичем Сухомлинським: біль болю, – це та сукупність людей, та духовна єдність, до якої належу волею Творця. І це усвідомлення того, що маю досить вагому частку відповідальності за все, що відбувається в моєму краї. Дуже пафосно може звучати, але на практиці – це просто щоденний труд освітян і щоденна молитва за те, щоб «мали життя і мали з по достатком»(Євангеліє від Івана) треба знайти правду у своєму минулому, розібратися у своїх поразках та перемогах і вийти з минулого з піднятою головою – у нас є гідність, ми уже маємо справжню гідність. Є лише одна проблема – навчитися поважати себе, а станеться – переконаний – це тоді, коли щодня бажати-мемо ставати мудрішими.

У педагогічній спадщині В.Сухомлинського високий статус займає сила духу – велика національна й загальнолюдська цінність, яка в останні століття в багатьох українців була послаблена. Виховуючи у дітей цю шляхетну якість, він підкреслював, що сила духу як моральна доблесть починається з віри в моральні святощі рідного народу.

Досягнення єдності почуттів і мислення – це постійна турбота В.Сухомлинського. Безперечно, жоден з педагогів сучасності не приділяв стільки уваги формуванню найтоншої сфери особистості, тобто почуттів. Виховання великого, доброго серця, стверджував Василь Олександрович, це, образно кажучи, турбота про ту гілку, на котрій зеленіють пишні паростки людяності, гуманності. В.Сухомлинський мав чітке переконання, що без емоційної вихованості марними будуть всі слова про формування й утвердження високих почуттів громадянина, про естетику життя, про етичні основи спілкування. Казав про це чітко й переконливо, що емоційна культура – це, образно кажучи, правильно налаштована скрипка. Тільки тоді, коли скрипка настроєна, на ній можна грати. Тільки тоді, коли людина осягнула азбуку емоційної культури, її можна виховувати.

Переконання Василя Олександровича, що школа повинна стати не лише місцем передачі досвіду поколінь, а й «майстернею гуманності», підтверджувалося впевненістю, що без виховання широкого й повного діапазону почуттів не може бути повноцінної людини. В книзі «Народження громадянина» читаємо: «Турбота про гармонійний розвиток моралі, розуму, почуття, про виховання благородного серця, чистоту всіх духовних поривань і прагнень є сутністю виховання нової людини» [12,с.504].

Василь Олександрович вважав, що естетичне виховання не означає зміни раціонального типу мислення, виробленого шкільними дисциплінами природничого циклу. Швидше воно передбачає появу у свідомості дітей ще й іншого способу пізнання світу. Це шлях живого спостереження та емоційного бачення природи, щоб від вражень аж серце розхвилювалося й додавало особистості сил та енергії. Отже, В.Сухомлинський передбачав контакт із довкіллям, спостереження, слухання, переживання й осмислення побаченого й почутого в суспільному житті держави як сходинки до внутрішньої естетичної досконалості, еліксиру здоров'я для серця

школяра. Василь Олександрович писав: «Народ – живе, вічне джерело педагогічної мудрості. Якби в нас не було цього постійного духовного спілкування з людьми, ми не могли б успішно вчити і виховувати молоде покоління» [13,с.239].

З погляду В.Сухомлинського, для практичного педагога виховання дітей має бути виразом неогоїстичної любові до них, оскільки діти – майбутнє людства. Мета виховання і ролі педагога в ньому полягає в тому, щоб пробуджувати у серці дитини любов до щирого та ідеального, до правди, добра і краси. Знання істини залежить від досконалості волі й чистоти серця вчителя. Педагог вважав, що перед кожною дитиною, навіть найпосереднішою і найважчою, вчитель повинен відкрити ті сфери, де вона зможе досягти своєї вершини, сформувати свою людську гідність, свою душу, розумові здібності школяра. Тому й створив «Азбуку моралі», котра вчила осягати суть добра і зла, честі й безчестя, справедливості й облуди. Ця азбука стала засобом подолання емоційної нерозвиненості. В дитині необхідно відкривати здатність відчувати стан інших, вміння ставити себе на місце іншої людини. Розвитку розуму дитини В.Сухомлинський надавав особливого, ми б сказали – первинного значення, адже, на його думку, від цього залежить як близько до серця сприйматимуться учнем проблеми суспільного буття, життя і доля близьких:» Розумове виховання, писав Василь Олександрович, – потрібне людині не тільки для того, щоб вона застосовувала знання в праці, а й для повноти духовного життя, для того. Щоб уміти цінувати багатства культури і мистецтва. Людині треба дати щастя насолоджуватися культурними й естетичними цінностями» [14,с.31]. Для нас немає сумніву, що В.Сухомлинський, встановлюючи різницю між духовним і тваринним початками особистості, ґрунтується на тому достеменно людському розумінні свободи, серцеві імпульси якої, що походять з метафізичного центру, людина зберігає у духовній цноті, підпорядковуючи їм механізми своєї фізіології і психіки.

Ідеал освіти, дорогий серцю В.Сухомлинського, пов'язаний з певними вимогами до вчителя. Як кожен митець, педагог має своїм серцем любити роботу, дітей і добротворіння. Саме через рідну мову, на думку педагога, й пролягає шлях до серця учня і тільки тоді камертон ритму двох сердець дадуть відчутні результати у вихованні. «Рідна мова, – стверджував Василь Олександрович, – то безцінне духовне багатство, в якому народ живе, передає з покоління в покоління свою мудрість і славу, культуру і традиції. У рідному слові народ усвідомлює себе як творчу силу...Рідне слово – то невичерпне, животворне джерело, з якого дитина черпає уявлення про навколишній світ, про свою родину, про весь свій край» [15,с.45].

Спадщина В.Сухомлинського з кожним роком і в різні періоди державотворення відкривається новими гранями, а константи будуть сприйматися глибше й виразніше, якщо педагоги розглянуть її з позицій «філософії серця». Тут відкриється широкий простір співдружності педагогіки та філософії, а наукове засвоєння цього простору є перспективною педагогічною справою.

Список використаних джерел

1. Сковорода Г. Тв. у двох томах / Г.Сковорода. – Т.2. – К.:АТ «Обереги», 1994. – С.348
2. Сухомлинський В.О. Серце відаю дітям / В.О.Сухомлинський // Вибр. твори: у 5 т. – К.: Рад.школа, 1977. – Т.3. – С.7.
3. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д.Чижевський. – К., 1992. – С. 67.

4. Чижевський Д. Нариси з історії філософії на Україні / Д. Чижевський. – К., 1992. – С. 69.
5. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – С.72.
6. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5т. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С.501.
7. Сухомлинський В.О. Проблеми виховання всебічно розвинутої особистості / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5т. – Т.1. – К.: Рад. школа, 1976. – С.73.
8. Сухомлинський В.О. Як виховати справжню людину / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: у 5т. – К.: Рад. школа, 1976. – Т.2. – С.147.
9. Мединський Г.О. Безстрашність душі / Г.О. Мединський // Спогади про Сухомлинського. – К., 1990. – С.148.
10. Мостова Т. Виховуй у собі людську душу і сердечні стосунки з людьми. Листи до сина / Т. Мостова // Освіта України. – 2004. – 19 березня. – С.6.
11. Сухомлинський В. Серце віддаю дітям / В. Сухомлинський. – К.: Рад. школа, 1974. – С.11.
12. Сухомлинський В.О. Народження громадянина / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: У 5т. – Т.3. – К.: Рад. школа, 1977. – С.504.
13. Сухомлинський В.О. Народний учитель / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5 т. – Т.5. – К.: Рад. школа, 1977. – С.239.
14. Сухомлинський В.О. Пависька середня школа / В.О. Сухомлинський // Вибр. твори: В 5т. – Т.4. – К.: Рад. школа, 1977. – С.31.
15. Сухомлинський В.О. Слово рідної мови / В.О. Сухомлинський // Укр. мова і література в школі. – 1965. – №5. – С.45.

Жацько В.А. Образовательные аспекты философии сердца в педагогической деятельности Василия Сухомлинского

Образовательные аспекты философии сердца рассматриваются как главные в педагогической деятельности и творчестве Василия Александровича Сухомлинского, как условие воспитания и формирования личности.

Ключевые слова: философия образования, философия сердца, вера, разум, воспитание и формирование личности.

Zhadko, V.I. Educational aspects of the heart philosophy in the pedagogical activity of Vasyl Sukhomlinsky

Educational aspect of the heart philosophy is shown as the main one in the pedagogical activity and creative work of Vasyl Sukhomlinsky, as a condition of the personality formation.

Key words: the philosophy of education, the heart philosophy, faith, trust, intelligence, education and formation of personality.

Освітня складова соціогуманітарної політики держави

Розглядаються проблеми ролі освіти як чинника соціогуманітарної політики сучасної держави. Проаналізовано потреби змін освітньої діяльності у відповідності з викликами глобалізації, доведено необхідність реформи системи державного управління освітою з урахуванням європейських вимог.

Ключові слова: освіта, освітня політика, реформа освіти, соціогуманітарна політика, стандарти європейського освітнього простору.

Складні завдання стоять сьогодні перед системою освіти України як з точки зору підвищення її якості, забезпечення творчого входження в європейський та світовий освітній простір, так і з точки зору демократизації в усіх її вимірах. За своєю формою і за змістом українська освіта не відповідає вимогам сьогодення. Вона не виконує призначену їй функцію підготовки фахівців, здатних у своїй масі, а не в поодиноких випадках, до діяльності в глобалізованому світі, і виховання громадян, здатних до активного життя у демократичній державі. Вирішення цих завдань залежить від створення механізмів вироблення і втілення в життя науково обґрунтованої програми розвитку та реформування освіти, яка б спиралась на інтереси певних суспільних груп.

Аналіз норм міжнародного законодавства у сфері освіти свідчить, що освіту сьогодні визнано фундаментом трансформаційної динаміки суспільних систем, необхідною умовою духовного й політичного оновлення суспільства. Тому активними суб'єктами освітньої політики повинні стати всі громадяни України, інститути державної влади різного рівня, органи місцевого самоврядування, суспільні інститути [1].

Слід зазначити, що освітня політика не може видати миттєвий результат. Проте вона, як і будь-яка діяльність, що забезпечує кінцевий продукт, може й повинна піддаватися моніторингу.

Складність оцінки системи освіти, як і освітньої політики в цілому, полягає в тому, що їх соціальні наслідки виявляються як соціальні внески через 15–20 років.

За Конституцією України визначення засад державної освітньої політики в Україні, затвердження загальнодержавних програм розвитку освіти належить до компетенції Верховної Ради (ч. 5, 6 ст. 85), а забезпечення проведення політики у сфері освіти покладено на Кабінет Міністрів України (ч. 3 ст. 116). У низці офіційних документів задекларовано узгодженість цілей та завдань державної освітньої політики України та демократичних країн світу, зокрема європейських. Проблемою